

BOŞANMIŞ EBEVEYNİ OLAN ERGENLERİN DUYGUSAL VE DAVRANIŞSAL PROBLEMLERİNİN SİSTEMATİK OLARAK İNCELENMESİ

Tuba BAŞAR

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri
Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi
Bölümü.

e-posta: tuba_basar@hotmail.com

ORCID 0000-0002-2010-7951

ÖZ

Aile dinamikleri, anne babanın ayrı ya da bir arada olması, aile içi ilişkiler ergenlerin davranışlarını ve duygularını etkileyen faktörlerdir. Aile içi ilişkilerden en çok etkilenenler çocuklardır. Ebeveyni boşanmış olan ergenler için süreç daha zor ve karmaşıktır. Bu çalışmada ebeveyni boşanmış olan ergenlerin duygusal ve davranışsal problemleri sistematik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yurt içinde ve yurt dışında yapılmış 16 çalışma incelenmiştir. Bu çalışmalarda ergenlerin içselleştirme (Anksiyete, depresyon, kaygı vb) ve dışsallaştırma sorunlarına (Alkol ve madde kullanımı vb.) bakılmıştır. Ergenlerde boşanmanın etkileri; cinsiyet, ortak velayet, farklı coğrafyalarda yaşayan ergenler, erken ve geç boşanma ve boşanma sonrası sosyoekonomik durum ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada ergenlerin boşanma sonrası yaşadıkları duygusal ve davranışsal problemlerin geç boşanma ve ortak velayet durumunda daha hafif koşullarda atlatıldığı ve boşanma sonuçlarından kız ve erkek çocukların cinsiyet özelliklerine göre farklı şekillerde etkilendikleri gözlemlenmiştir. Boşanma çiftler için olduğu kadar evin diğer üyeleri içinde yıkıcı bir süreçtir. Boşanma sonrası ergenlerin duygusal ve davranışsal problemlerini en aza indirmek için yapılmış çalışmaların sonuçlarını tek bir başlık altında incelemek ergenleri anlamak ve sorunları anlamlandırmak açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ergenlik, boşanma, duygusal ve davranışsal problemler

Jel Kodları: L26, O18, R11, B21.

A SYSTEMATIC EXAMINATION OF EMOTIONAL AND BEHAVIORAL PROBLEMS OF ADOLESCENTS WITH DIVORCED PARENTS

ABSTRACT

Whether parents are separated or together, family dynamics and family relationships are factors that affect the behaviors and emotional states of adolescents. Children are the most affected by family relationships. The process is more complicated for adolescents whose parents are divorced. The present study aimed to systematically examine the emotional and behavioral problems of adolescents whose parents are divorced. To this end, 16 studies that were conducted in Turkey and abroad were investigated. These studies examined the internalization (anxiety, depression, worry, etc.) and externalization problems (alcohol and substance use, etc.) of adolescents. The effects of divorce on adolescents were examined by considering sex, joint custody, adolescents living in different geographical areas, early and late divorce, socioeconomic status after divorce. It was found that the emotional and behavioral problems experienced by adolescents after divorce were overcome with milder conditions in cases of late divorce and joint custody and that girls and boys were affected differently by the results of divorce according to their gender characteristics. Examining the results of studies that were conducted to minimize the emotional and behavioral problems of adolescents after divorce under a heading is important in terms of understanding adolescents and making sense of the related problems.

Keywords: adolescence, divorce, emotional and behavioral problems

Jel Codes: L26, O18, R11, B21.

Geliş Tarihi/Received: 29.07.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 31.12.2024

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2024

Kaynak Gösterme: Başar, T., (2024).Boşanmış Ebeveyni Olan Ergenlerin Duygusal ve Davranışsal Problemlerinin Sistematik Olarak İncelenmesi". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(12) 698-713.

GİRİŞ

Boşanma hukuki açıdan, evli çiftlerin nikah akdini bozma ya da sonlandırma halidir (Öngören,2017). Evli çiftleri boşanmaya kadar götüren nedenler arasında kültürel farklılıklar, çiftlerin evlilik kurumundan beklentilerinin aynı olmaması, şiddetli geçimsizlik (fiziksel, sözel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet) sayılabilir (Can ve Aksu, 2016). Ebeveyn boşanması genellikle ebeveynlerin yabancılaşmaları, birbirinden farklılaşmaları, affedilemez davranışları nedeniyle yaşanmışlıklar sonunda gerçekleşmektedir. Ayrılma derecesine gelen çiftler için aynı evde yaşamak artık çok da hoşnut oldukları bir durum değildir. Boşanma insan yaşamında en stres yaratan durumlardan birisidir. Boşanma yaygın olarak tüm toplumlarda kabulü zor bir süreçtir (Damota, 2019).

Çocukların gelişimini en sağlıklı tamamlayacağı ortam, anne ve babasının birlikte olduğu mutlu bir aile ortamıdır. Anne baba arasındaki problemlerden en fazla etkilenen aile üyeleri çocuklardır, dolayısıyla boşanmadan da en fazla etkilenecek üyeler yine çocuklar olacaktır (Tarhan, 2017: 62). Boşanma çocuklar için risk taşıyan durumlardan biridir, her çocuk anne babasını bir arada görmek ister (Semerci, 2017: 280). Ebeveyn boşanmasının çocuklar üzerinde bir çok olumsuz etkisi vardır (Lewis ve Sammons, 2001). Boşanma sonrası tek ebeveynli yaşamaya devam edecek çocuk ya da çocuklar için hayat maddi manevi bir takım zorluklar taşır. Ebeveynlerin hayatlarını farklı yönlere çevirmeleri ve aynı zamanda birlikte bir çocuğa ait ebeveynlik görevini sürdürmek zorunda olmaları onların bu noktada çelişkili bir yaşam sürmelerine neden olacaktır. Bu çelişkiyle ebeveynlerden birinin ya da ikisinin hayatlarına başkalarını alması neticesinde hayat daha da karmaşık ve ebeveyn çocuk ilişkisi açısından iletişim daha da zor hale gelecektir. Çoğu çocuk için boşanma yaşam standartlarının düşmesi ve açıklayıcı oteriter ebeveynliğin azalması anlamına gelir (Bee ve Boyd, 2009: 743). Avrupada 10 milyonda fazla reşit olmayan çocuğun bu sonuçtan etkilendiği tahmin edilmektedir (Vezzetti, 2016). Birleşik devletlerde bir yılda 1,5 milyondan fazla çocuk ailenin dağılmasından etkilenir (Smith, 2014: 485) ve boşanma deneyimi çocukların sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimi üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Ebeveynleri boşanan bazı çocuklar okul hayatında davranışsal ve akademik zorluklar, düşük öz güven ve akranlarıyla daha az olumlu ilişkiler sergilerler (Amato,2001). Yan ve Tan'a (2022) göre, bir evliliğin sona ermesi, çocuğun kişiliğinin sağlıklı bir şekilde gelişmemesine neden olacaktır. Bunun yanı sıra, uyumsuz aile atmosferi çocukları depresif ve gergin bir aile ortamına sokar. Ebeveynlerin çatışması ve hatta boşanması, çocukların ruh sağlığını büyük ölçüde olumsuz etkileyecektir (Tullius vd., 2021). Ebeveynlerin çatışması ve boşanması, çocukların sağlıklı gelişimi için zararlı olan akıl hastalığı riskine de yol açacaktır (Zhao, 2021). Kötü aile ilişkileri içinde büyüyen çocuklar, büyüdüklerinde uzun süre akıl hastalığı riski taşımaktadırlar (Zhao, 2021). Çocukların bu süreçle sağlıklı bir şekilde baş edebilmeleri için, ebeveynlere güvenli bağlılık, boşanma sonrası aile uyumu, evden ayrı olan ebeveynle sürdürülen sıcak ilişkiler ve destekleyici okul ve öğretmen iş birliği araştırmaları gibi koruyucu faktörler göz önünde bulundurulmalıdır (Smith, 2014: 485). Araştırmalar risk ve koruyucu faktörleri içermesine bağlı olarak boşanmanın çocuk gelişiminde olumsuz ve olumlu etkileri olabileceğini göstermiştir (Kelly ve Emery, 2003; Kelly, 2007). Boşanmada çocukların farklı özellikleri koruyucu faktörler gibi görev yapar, uyumlu karaktere sahip çocuklar bu tür aile krizlerine karşı daha dirençli olma eğilimindedirler hatta çocuğun yaşı bile koruyucu faktör olabilir (Smith,2014: 485). Boşanmanın sonuçlarından etkilenmede yaş önemli bir belirleyicidir (Anderson,2014).

Bu çalışmada ergenlik dönemindeki çocukların boşanma sonrası yaşadıkları duygusal ve davranışsal problemleri ele alacağız. Ergenlik genel olarak çocukların hormonal, fiziksel ve duygusal değişiminin yoğun yaşandığı ergenler tarafından zor uyum sağlanan meşakkatli bir süreçtir. Ergenlik dönemi duygusal yoğunluğun ve dalgalanmanın en fazla yaşandığı dönemdir (Abalı, 2012: 25). Ergenlik dönemi evrensel olarak hem çocukları hem de ebeveynleri kaygılandıran bir dönemdir. Bu kaygıyı yönetmek bazı aileler ve ergenler için kolayken bazıları için karmaşık bir süreçtir. Bazı ergenler bu dönemi kolay tanımlarken bazıları bunu başaramaz (Lerner, Loiser ve Phelps, 2009; Akt; Santrock, 2021: 353). Ergenlerin bu dönemi olumlu ya da olumsuz deneyimlerle geçirmelerini sağlayacak birçok değişken mevcuttur. Ergenlik döneminde hem fiziksel gelişim açısından hem hormonal değişim açısından duygusal farklılaşmalar yaşandığı bir dönem olması nedeniyle; aile içi çatışma ve boşanmadan kaynaklı riskli davranışların

görülme ihtimali de artacaktır. Öyle ki bu sürece ergenlik dönemi problemlerine ek olarak boşanma sonrasında getirdiği veya getireceği problemlerin de eklenmesi, dönemi daha da karmaşık ve atlatılması güç bir durum haline getirecektir. Ebeveyni boşanan ergenler kendilerini daha özgür ve daha hızlı büyümüş hissedebilirler. Boşanma ergen için bir travmadır ve ergenlerin bu durumu kabul etmeleri kolay değildir, bu durumu engellemek için saldırgan ve katı davranabilirler (Semerci, 2016: 92). Ergeni bir ebeveynin diğerine karşı doldurması ya da yanına çekmeye çalışması riskli davranışların yaşanma ihtimalini artırır (Semerci, 2016: 94). Boşanmanın ilk aşamasında ilk ayrılık süresince anne ve baba zamanlarının büyük kısmını kendi aralarındaki çatışmaya harcadıkları zaman çocuklar ağır stres altında kalırlar. Bu dönemde çocuklarda saldırganlık, ebeveynlere karşı gelme, depresif reaksiyonlar ve gelişimsel gecikmeler gibi birçok davranışsal problemler görülebilir.

1.Kavramsal Çerçeve

1.1.Ebeveyni Boşanmış Ergenlerde Görülen Yaygın Duygusal ve Davranışsal Problemler

Ebeveynleri boşanmış ergenlerde yaygın olarak birçok duygusal ve davranışsal problemle karşılaşabiliriz. Araştırmalar, ebeveyn boşanmasının çocukların psikolojik, fiziksel ve sosyal sorunları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermiştir (Tullius vd., 2021). Liu (2022) ebeveynlerin boşanmasının kötü bir çocukluk deneyimi olduğunu ve çocukların ruh sağlığı üzerinde olumsuz bir etkisi olacağını savunmaktadır. Olofsson'a (2019) göre, boşanmış ailelerden gelen çocukların genel refahı, sevgi dolu ailelerden gelenlere göre daha düşüktür; daha fazla anksiyete ve depresyon belirtileriyle karşılaşılır, öz saygıları daha düşüktür ve daha streslidirler. Ebeveynlerin çatışmaları ve boşanmaları da ruhsal hastalık riskine yol açacaktır ki bu da çocukların sağlıklı gelişimini engellemektedir (Zhao, 2021). Boşanma sonucu tek ebeveynli bir ailede büyüyen çocukların çekingen bir kişilik geliştirme olasılığı daha yüksektir ve bu durum, çocukların sağlıklı gelişimini olumsuz etkiler (Yan ve Tan, 2022). Örneğin, bir karı kocanın boşanması genellikle çocuklarına ve ebeveynlere zarar verir; bu da ebeveynlerinin desteğine, çocukların eğitimine ve büyümesine zarar verebilir (Zhang vd., 2020). Toplumda tek ebeveynli ya da ebeveyni ikinci evlilik yapmış ebeveynlerin ve çocukların sayıca artması olumsuz durumların yaygınlaşmasına neden olabilir. Ebeveyni yeniden evlenen çocukların duygusal ve davranışsal sorun yaşama olasılığı, tekrar evlilik yapmamış ebeveynlere sahip çocuklara göre 2 kattan fazladır (Doolittle ve Deutsch,1999). Ebeveyn ayrılığının çocukların ruh sağlığını etkilediği durumlardan biri de olumsuz yaşam olaylarıdır (Tullius, 2022). Giderek artan sayıda araştırma olumsuz yaşam olaylarına maruz kalmanın, çocukluktan yetişkinliğe kadar uzanan ruh sağlığının sağlam bir belirleyicisi olduğunu belgelemiştir (Atkinson,2015). Ayrıca, boşanmış veya ayrı yaşayan ebeveynlerin çocuklarının riskli cinsel davranışlarda bulunma, yoksulluk içinde yaşama ve aile içi istikrarsızlık yaşama olasılığı daha yüksektir (D'Onofrio ve Emery, 2019). Boşanma oranının sürekli yükselmesi bazı sosyal sorunlara da neden olacaktır (Zhang vd., 2020).

Tullius vd., (2021), ergenlik döneminde ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin duygusal ve davranışsal sorunlar yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu bildirmiştir. Karhina ve diğ. (2023) 16/19 yaş aralığında 10.257 ergen ile yaptıkları çalışmada ebeveynleri ayrı olan ergenlerin olumsuz yaşam olaylarının dağılımının, ebeveynleri ayrı olmayan ergenlere kıyasla depresyon, anksiyete, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu görülme olasılığının daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Lise öğrencileri fiziksel ve zihinsel gelişim açısından kritik bir dönemdedir. Ebeveynler bu özel dönemde çocuklarına yeterli ilgi ve sevgiyi göstermezlerse, bir dizi ebeveyn-çocuk sorunu ortaya çıkacaktır. Örneğin, gençler ve ebeveynleri arasındaki çatışma yoğunlaşacaktır (Zhang, 2020). Boşanma öncesi aile istikrarsızlığının artması çocuklarda ve ergenlerde duygusal problemlerin yaşanmasına neden olmaktadır (Perales vd.,2017), bu da duygusal problemlerin boşanmadan önce geldiğini ima etmektedir. Boşanma aileleri eşit şekilde etkilemez. Bazı aileler sorunlu bir evliliğin sona ermesini memnuniyetle karşılarken, diğer aileleri geçici veya kronik bir dezavantaj durumuna sokabilir. Boşanmanın bireysel olarak çocuklar üzerindeki etkisi büyük farklılıklar göstermekle birlikte, boşanma yaygınlığı arttıkça azalmamaktadır, yeni yapılan çalışmalar da bu sonucu doğrular niteliktedir. Boşanmış ebeveynlerin çocukları duygusal ve davranışsal sorunlar ve daha düşük okul performansı açısından daha büyük risk altındadır. Ayrıca daha olumsuz benlik kavramlarına, sosyal ve

ekonomik zorluklara ve ebeveynleriyle sorunlu ilişkilere sahip olma eğilimindedirler (Kelly, 2003). Ebeveyn boşanmasının çocuklarda depresif belirtiler görülme olasılığını artırdığına dair kanıtlar artmıştır (örn. Kelly, 2003; Strohschein, 2005). Tek ebeveynli ailelerin oranı, çoğunlukla yüksek boşanma oranları nedeniyle, son birkaç yılda dünya çapında artmıştır. Bu durum, ebeveyn çocuk ilişkilerinde bozulma, duygusal destek kaybı, ekonomik zorluklar gibi daha fazla stresli deneyimin yanı sıra taşınma, okul değiştirme, büyükanne ve büyükbabalarla teması kaybetme ve babanın yeniden evlenmesi gibi çok sayıda stresli yaşam olayına yol açabilir (Amato, 2000). Ulusal çocuk sağlığı araştırmasında (N:29.617) elde edilen verilere dayanan yeni bir çalışmada olumsuz yaşam olaylarının sayısı ile ergenlikte depresyon, anksiyete davranış bozukluğu ve dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi sonuçlar arasında kademeli bir ilişki bulunmuştur (Bomysood, 2020). Boşanmış ya da tek ebeveynli ailelerde yaşayan ergenlerin boşanmamış iki ebeveynli ailelerde yaşayanlara kıyasla daha fazla uyku sorunu (Nilsen,2022) ve daha kötü akademik sonuçlar yaşadığını göstermiştir (Nilsen,2020). Boşanmış ebeveyni olan ergenlerin boşanmamış ailesi olan ergenlere göre daha yüksek düzeyde sigara tükettikleri görülmüştür (Spremo,2020). Önceki çalışmalar sigara içen ergenlerin ciddi ailesel uyumsuzluktan etkilenme olasılığını ortaya koymuş; dolayısıyla zihinsel eksiklikleri ve duygusal ihtiyaçları ile başa çıkabilmek için sigara içme alışkanlığı gibi telafi edici davranışlardan yoğun bir şekilde etkilenme eğiliminde oldukları görülmüştür (Habibi vd.,2018; Jabbour vd.,2020). Jiarrius (2023) yılında yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre ebeveyni boşanmış ergenlerin başkalarına güven duyma konusunda yoksun olduklarını ve ayrıca ağır depresyon riski taşıdıklarını, hayatta kendilerini mutlu edecek ve heyecanlandıracak hiçbir şey bulamadıklarını vurgulamaktadır. Ayrıca boşanmış ebeveyni sahip çocuklarda uykusuzluk ve anksiyete de yaygın olarak görülmektedir ve boşanma sonrası ergenler madde kullanımı, duygusal ve davranışsal zorluklar, düşük akademik performans, suça karışma gibi daha yüksek riskli davranışlarla ilişkilendirilmiştir (Jiarriu, 2023). Tebeka vd., (2016) yaptıkları çalışmada ebeveyn kaybı ve ebeveyn boşanması yaşamış ergenlerin duygusal ve davranışsal problemlerini incelemişler yaygın olarak ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin daha fazla alkol, uyuşturucu kullanımına yönelindikleri daha fazla psikiyatrik bozukluk (depresyon ve antisosyal davranış) yaşadıkları gözlemlenmiştir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma ebeveyni boşanmış ergenlerin davranışsal ve duygusal problemlerini belirlemeye yönelik yapılmış çalışmaların sonuçlarını incelemek amacıyla düzenlenmiş bir sistematik derlemedir. Sistematik derleme bir probleme çözüm oluşturmak için o konu hakkında yayınlanmış tüm nicel ve nitel çalışmaların belirli kriterlere göre dahil edilerek ve dışlanarak tek bir çalışmada ele alınmasıdır (Karaçam,2013). Bir konu hakkında bilimsel verileri incelemek için yapılmış bir yöntem olan sistematik analiz bilimsel sonuçları sistemli bir şekilde incelemeyi amaç edinir. Sistematik derlemeler yansız ve daha objektif çalışmalardır. Sistematik derlemelerde konunun başlığına ek olarak alt problemlerin detaylandırılması da sorunun çerçevesini belirlemek açısından önemlidir. Bulunan çalışmaların dahil edilme/edilmeme kısıtları (çalışma yılı, çalışma türü gibi...) ele alınmalıdır (Corretti, 2016)

Literatür taraması, 'adolasence, divorce, parents, segrate' anahtar sözcükleri kullanılarak, 'Sagepub, ScienceDirect, Tandfonline, Wiley, Web of Science, ERİC, ResearchGate ve Yök Tez' veri tabanlarında yapılmıştır. Bu sistematik derlemenin dahil etme ölçütleri, 2018-2023 yılları arasında yurt içinde ve yurt dışında yayınlanmış olması, boşanma sonrası görülen duygusal ve davranışsal problemlere odaklanarak yapılmış olmasıdır. Karşılaşılan çalışmalarda yer alan meta-analiz ve sistematik derlemeler çalışmaya dahil edilmemiştir. Tarama sonucunda toplam 20 çalışmaya ulaşılmıştır. Dahil etme/dışlama kriterleri doğrultusunda ulaşılan tüm çalışmalar içinden yöntemi meta-analiz olan 4 çalışma elenmiş, araştırma kapsamına demografik özellikler açısından erken ve geç boşanma, cinsiyet, ortak velayet, farklı coğrafyalar ve ekonomik geliri kriter alan toplam 16 çalışma dahil edilmiştir.

2.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı ebeveyni boşanmış ergenlerde görülen duygusal ve davranışsal problemleri sistematik olarak incelemektir. Boşanma son yıllarda evrensel olarak artan bir

olgudur. Sayının her geçen gün artmış olması boşanma sonrası sorunları değiştirmemektedir. Öyleki her ailenin dinamiği her bireyin yaşadığı problemler ve travmalar kendine özgüdür. Her kişinin bilgisi benzersizdir ve kişide benzersiz deneyimler yaratır. Her boşanmış kişi sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel koşullarına bağlı olarak kendine özgü boşanma deneyimi yaşar (Kaushik ve Walsh, 2019). Ebeveyni boşanmış ergenler için farklı ülkelerde yapılmış çalışmaların farklı demografik özellikler ele alınarak incelenmesi, ortak sonuçların ve farklılıkların bir başlık altında ele alınması, ebeveyni boşanmış ergenlerin problemlerini evrensel olarak belirleme ve ortak çözüm arayışına girme açısından önem arz etmektedir. Ergenliğin zorlu gelişim süreçlerinin içerisinde sarsılan ergenlerin çıkmazlarına destek olmak açısından yapılan çalışmalar önemlidir. Bu anlamda boşanma ebeveyn ve ergen için kolay kabul edilebilir bir süreç değildir ve içinde birçok olguyu barındırır. TÜİK 2022 verilerine göre boşanan çift sayısı 2021 yılında 175 bin 779 iken 2022 yılında 180 bin 954 olmuştur. Artan boşanma durumları en çok aile üyelerinden çocukları etkilemektedir. Bu nedenle gelecek nesillerin sağlıklı büyümelerini sağlamak, ruhsal sorunlarına destek olmak açısından sonuçları belirlemek ve bir başlık altında toplamak önemlidir. Çalışmamızda yurt içinde ve yurt dışında yapılmış araştırmaların, ergenlerin boşanma sonrası davranışsal ve duygusal sorunlarını birkaç başlık altında incelenmesi amaçlanmaktadır. Boşanmanın sonuçlarını; çocuğun yaşı, cinsiyeti, anne baba tutumları, aile yapısı, çocuk ve ergenlerin mizacı, ekonomik ve sosyal istikrar durumu ve velayeti gibi birçok faktör etkilemektedir (Lampel,1986). Çalışmamızda incelenen araştırma sonuçları; cinsiyet, erken ve geç dönem boşanma, ortak velayet, boşanma sonrası sosyoekonomik durum, farklı coğrafyalarda yaşanan ebeveyn boşanmalarının ergenler açısından duygusal ve davranışsal sonuçları ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

3.Bulgular

Bu çalışmada 16 araştırma incelenmiştir. Çalışmalardan elde edilen bulgular aşağıdaki başlıklarda verilmiştir. Ele alınan çalışmalarda ergenlerde boşanma sonrası görülen duygu ve davranış problemlerinin ortak sonuçları genel olarak içe yönelim (depresyon, kaygı, içe kapanıklık vb.) ve dışa yönelim (sigara, alkol ve zararlı madde kullanımı vb.) sorunlarıdır ve bu durumları etkileyen faktörler erken/geç boşanma, cinsiyet, ortak velayet, boşanma sonrası sosyoekonomik durum, farklı coğrafyalarda yaşanan boşanmaların sonuçları gruplandırılarak incelenmiştir.

3.1.Erken ve Geç Boşanmanın Duygusal ve Davranışsal Sorunlar Üzerine Etkisi

Çocuğun yaş aralığı boşanma dönemi ve sonrasında oluşabilecek duygusal ve davranışsal problemler açısından kritiktir. 2014 yılında Zeratsion ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada 1861 (15-16 yaş arası) ve 2422 (18-19 yaş arası) ergenle çalışılmış, daha erken yaşta gerçekleştirilen boşanma sonrası çocukların olumsuz davranış geliştirme oranı arttığı gözlemlenmiştir ve bu çalışmaya göre geç ebeveyn boşanması aile ekonomisi ve içselleştirilmiş ruh sağlığı sorunları arasında pozitif ilişkili olduğu görülmüştür. Erken ebeveyn boşanması Batılı çocuk ve ergenlerle, ortalama ve düşük aile ekonomisi bildirenlerde veya içselleştirilmiş ruh sağlığı sorunları yaşayanlarda daha sık görülmüştür (Zeratsion, 2014). Bir dizi çalışma daha büyük çocuk çağında boşanmanın, küçük yaşta boşanmaya göre daha az ciddi sorunlarla ilişkili olduğunu bildirmiştir. Bu kesitsel çalışmada erken ebeveyn boşanması yaşayan 15/16 yaşındaki ergenlerin ebeveynleri sürekli evli olan akranlarına kıyasla sigara içme ve doping maddeleri kullanma olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Zeratsion, 2014). 15/16 yaşındayken gözlenebilen ruh sağlığı sorunlarının çeşitli risk davranışlarıyla ilişkili olduğu ortadadır. Dolayısıyla bu dönemde olumsuz davranışlar karşısında sabırlı olmak, çocuğu cezalandırmamak, onlara sevgi ve anlayış göstererek destek olmak bu tür davranışların üstesinden gelebilmek adına oldukça faydalı olabilmektedir (Türkaskan, 2007). Ebeveyn boşanmasının ergenlik çağının ilerleyen dönemlerinde sorunlu davranışlar geliştirme olasılığı daha yüksekken, ebeveyn boşanmasının ortaokuldaki ergenler üzerindeki etkisinin daha az kalıcı olduğu bulunmuştur (Malone vd., 2004). ABD de yapılan boylamsal bir çalışmada erken ve geç ergenlik döneminde ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin evli ebeveyne sahip ergenlere göre daha yüksek oranda sigara içtikleri bulunmuştur (Kirby,2002). Zhang (2020) küçük yaştaki ebeveyn boşanması deneyiminin bireylerin yetişkinlikte sosyoekonomik durum ve yaşam

gelişiminin diğer yönleri üzerinde uzun vadeli olumsuz bir etkisi olduğu bulunmuştur. Karataş 'a (2019) göre ebeveyni boşanmış ergenlerin yaşları ile dışa yönelim problemleri üzerinde yordayıcı bir etkisi olduğu ve yaşın artmasıyla birlikte öfke düzeyleri ve yıkıcı davranışların anlamlı düzeyde arttığı bulunmuştur.

3.2.Ergenlerin Cinsiyetine Göre Boşanmanın Duygusal ve Davranışsal Sorunlar Üzerine Etkisi

Boşanma sonrası çocuğun duygusal tepkileri çocuğun cinsiyetine ve yaşına göre değişebilir (Spremo, 2020). Ebeveyni boşanmış ergenlerde erkekler ve kadınlar zaman içinde farklı içselleştirme sorunu eğilimlerine sahipken, erkekler önemli ölçüde daha az içselleştirme sorunu yaşamıştır. Ancak ebeveynlerin boşanması, dışsallaştırma sorunları açısından erkeklerde kadınlara göre anlamlı derecede farklı bir etkiye sahip değildir (Tillius vd.,2021). Ebeveynlerin boşanmasından iki yıl sonra, ebeveynlerin boşanmasının duygusal sorunlar üzerindeki etkisinin kızlarda erkeklere göre daha büyük olduğu, ancak davranış sorunları açısından cinsiyete göre farklılık göstermediği vurgulandı (Tillius vd.,2021). Jiarui (2023) yaptığı çalışmada ebeveyn boşanmasının psikolojik iyi oluş, duygusal iktidarsızlık, güvensizlik hissi ve ruh sağlığı sorunları üzerine yaptığı çalışmalarda ebeveyn boşanması yaşamış erkek çocukların kız çocuklara göre kontrolden çıkma olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, literatür kız ergenlerin boşandıktan sonra erkek akranlarına göre depresif belirtiler ve aşırı kontrollü davranışlar geliştirmeye daha yatkın olduklarını bildirdiğinden, cinsiyetin değiştirici bir faktör olduğu düşünülmektedir (Amato,2010). Boşanmadan sonraki dönemde erkek çocuklar davranış problemleri, kız çocukları ise daha çok duygusal problemler yaşama eğilimindedirler (Damota,2019). Buna karşılık, ebeveyn boşanması yaşayan erkek ergenler davranış sorunları geliştirmeye daha yatkın olma eğilimindedir (Amato,2000; Huurre,2016) ve zaman içinde devam edip etmediğini ve ergenlerin bu davranış ve duygusal problemlerin ebeveyn boşanmasından önce mi yoksa ebeveyn boşanmasından sonra mı ortaya çıktığı değerlendirilmelidir. Kızlar ve erkekler ebeveyn boşanması ile karşı karşıyadır ancak bu deneyimin depresif etkisi her iki cinsiyet için de farklı olabilir. Çocukluk döneminde bu tür cinsiyet farklılıklarına dair çok az kanıt vardır (Amato,2001) ancak ergenlik döneminde kızların ebeveyn uyumsuzluğuna erkeklerden daha duyarlı olduğu gösteren birçok çalışma mevcuttur. Norway'de yapılan bir çalışmada, boşanmış ebeveynlerin kız ve erkek çocukları arasında düzenli sigara ve yasadışı uyuşturucu kullanımının, her iki biyolojik ebeveynle birlikte yaşayan meslektaşlarına göre daha yaygın olduğu bildirilmiştir (Breivik, Olweus, 2006). Karataş'a (2019) göre ebeveyni boşanmış ergenlerin cinsiyetleri ile içe yönelim problemleri üzerinde yordayıcı bir etki bulunmuştur.

3.3.Ortak Velayetin Ergenlerin Duygusal ve Davranışsal Sonuçları Üzerine Etkisi

Boşanmış ailelere ait çocuk ve ergenlerin ruh sağlığına ilişkin literatürden elde edilen sonuçlar sağlam ailelere ait kontrollerle karşılaştırıldığında sonuçlar çelişkilidir. Boşanmış ailelerin oranı arttıkça çocuklar için zararlı olabilecek davranışlarında çeşitlendiği görülmektedir. Günümüzde ortak velayetle ilgili her iki ebeveynle de ilişkiyi sürdürmenin dezavantajlı olacağına, ortak velayetin çocuğun ihtiyaç duyduğu istikrarı kesintiye uğrattığı ve çocuğun devam eden ebeveyn çatışmasına daha kolay maruz kalabileceği argümanlarıyla karşı çıkmaktadır. Ortak fiziksel velayet altındaki çocuklar ve ergenler, tek ebeveynli veya üvey ebeveynli ailelerde yaşayan akranlarına kıyasla daha iyi uyum sağlama eğilimindedir (Steinbach, 2019; Neilsen,2018). Nilsen, 2018 yılında yaptığı çalışmada ortak velayet altında yaşayan ergenlerin tek ebeveynli ve üvey ebeveynli ailelerde yaşayan akranlarına kıyasla hem dışsallaştırma hem de içselleştirme sorunlarını önemli ölçüde daha düşük düzeyde sergilendiğini gözlemlemiştir. Daha az sayıda araştırma, boşanmadan sonra her iki ebeveynle de teması korunmuş olan veya olmayan gençler arasındaki ruh sağlığı farklılıklarını vurgulamaktadır. Boşanma ve ebeveyn kaybı yaşayan çocukların, ebeveynlerinden birinin ölümünü yaşayan çocuklara kıyasla daha fazla olumsuz duygu ve davranış sergiledikleri görülmüştür (Schaan vd., 2019). Ebeveynlerin boşanması çocukların ruh sağlığını da etkileyebilmektedir. Ebeveynleri boşanmış ailelerden gelen gençlerin, her iki ebeveynin de hazır bulunacağı mezuniyet veya düğün gibi olaylar hakkında endişelenmek gibi acı verici duygular taşıdıklarından ortak velayet önemlidir (Lauman ve Emery, 2000). Ortak velayet altındaki çocukların daha az sağlık sorunu bildirdiği ve öz kardeşleriyle yaşayan kız ergenlerin üvey kardeşle yaşayanlara oranla daha az sağlık sorunu bildirdiğini gözlemlemiştir

(Obeid vd., 2021). Ortak velayetle ilgili çok az yasal desteğin olduğu düşük yaygınlıkta ülkelerde (Almanya gibi), ortak velayeti tercih eden ayrılmış ebeveynler daha varlıklı, yüksek eğitilmiş, daha az çatışmalı olma ve cinsiyet konusunda daha eşitlikçi inançlara sahip olma eğilimindedir (Walper vd., 2023). Karataş (2019) yapmış olduğu çalışmada ortak velayet ile içe yönelim ve dışa yönelim problemleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulmuştur.

3.4. Boşanma Sonrası Ekonomik Gelirin Duygusal ve Davranışsal Sorunlar Üzerine Etkisi

Boşanma sonrası ekonomik durum boşanma sürecinde duygusal ve davranışsal problemler kadar göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur. Çünkü boşanma sonrası çok sayıda kadın yoksulluk sınırında yaşarken çok az sayıda erkek maddi sıkıntı yaşamaktadır. (Mortelmans, 2020). Boşanma sonrasında erkekler çok az gelir kaybederken veya hiç gelir kaybetmezken, kadınlar için maddi kayıplar oldukça büyük olabilir. Maddi ve manevi kayıplar aile üyelerinden ergenleride etkileyecek bu iki kavramdan kaynaklanan yokluk hissi stres kaynağı olacaktır. Gelecek kaygısı ve sosyal çevre kaygısı olan yaşantılar için stresin hayatın merkezine yerleşmesi ister istemez ruhsal ve davranışsal problemleride beraberinde getirecektir. Karhina vd., (2023) yaptıkları çalışmada genel olarak ebeveyni ayrılmış olanların ayrılmamış olanlara kıyasla ekonomik refah algıları düşük bireyler olduğu gözlemlenmiştir. Tran vd., (2023) Vietnamda yapmış oldukları çalışmada tek ebeveynle yaşayan ve anneleri yüksek iş statüsüne sahip olan öğrencilerin de stres riskinin arttığı gözlemlenmiştir.

3.5. Farklı Coğrafyalarda Boşanmanın Ergenlerin Duygusal ve Davranışsal Sonuçları Üzerine Etkisi

Avrupa'da 10 milyondan fazla reşit olmayan ergenin ebeveyn boşanmasından etkilendiği tahmin edilmektedir (Vezzetti, 2016). Örneğin ABD'de ebeveyn ayrılığı, beyaz çocuklar arasında siyah veya İspanyol kökenli çocuklara göre daha fazla sosyoduygusal sorunlarla ilişkilendirilmektedir (Dohoon, 2015). Hollanda'da yapılmış bir çalışmada 10-12 yaş aralığında 1881 çocukla çalışılmış; çalışmada çocuklardaki içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarına bakılmış boşanma sonrası bu tarz olumsuz duygu ve davranışların arttığı gözlemlenmiştir (Tulluis vd., 2022).

Spremo (2020) İspanya'da yaptığı çalışmada yaşları 14/18 yaş arasında değişen toplam 590 ergen ile çalışmış (529 tam ailede yaşayan ve 61 boşanmış ebeveyni ile yaşayan) ve aile içinde birlikte geçirilen zamana, tam ve eksik ailede yaşayan katılımcıların duygusal ve davranışsal problemlerine bakmıştır. Çalışmanın sonucuna göre eksik ailelerden gelen katılımcıların biraz daha yüksek intihara meyilli oldukları ve eksik ailelerden gelen ergenlerin çevrelerinde daha yakın ve destekleyici insanlar gördükleri bulunmuştur.

Obeid vd., (2021) Kore'de yaptıkları çalışmada ebeveyni boşanmış ergenlerin demografik özelliklerinin belirlendiği 123 soruya ek olarak tütün kullanımı, alkol tüketimi ve obezite kilo kontrolü, fiziksel aktivite, beslenme alışkanlıkları, yaralanmaların önlenmesi gibi çeşitli sorularda yöneltilmiştir. Burada yeniden evlenmenin riskli davranışları artırdığı ve çalışma sonuçlarında ırksal farklılıkların olmadığı görülmüştür.

Tran vd., (2023) Vietnam'da yapmış oldukları çalışmada yaşları 12-17 arasında değişen 309 ebeveyni boşanmış ve ayrı yaşayan ergen ile çalışılmış ergenlerin depresyon, kaygı ve stres düzeyleri ölçülmüştür, daha uzun süreli ayrılık veya boşanmanın zihinsel sağlık sorunları riskinin %24 oranında artmasıyla ilişkili olduğu keşfedilmiştir. Çalışmada çocuk yaşı ile ruh sağlığı sorunlarının yaygınlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamış ancak lise düzeyinde öğrenim gören çocukların stres seviyeleri daha yüksek bulunmuştur. Bulgularımız özellikle anneleriyle yaşayan çocukların, babalarıyla yaşayanlara kıyasla zihinsel sağlık sorunları yaşama olasılığının 1,69 kat daha yüksek olduğunu gösteriyor, bu ilişki özellikle depresyon açısından güçlü (2,4 kat daha yüksek) bulunmuştur.

Jabbour vd., (2020) Lübnan'da toplam 180 kişi ile çalıştıkları çalışmada Lübnan'ın beş bölgesinde özel okulda eğitim gören 14-17 yaş aralığında 180 ergen ile çalışılarak boşanmanın olumsuz alışkanlıklarla olan ilişkisine bakılmak istenilmiştir ve çalışmanın sonunda ebeveyni boşanmış ergenlerin alkol, sigara, nargile ve internet bağımlılığının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

On yıl önce boşanmanın çocukların uyumu üzerindeki etkisinin İskandinav ülkelerinde daha az belirgin olacağına inanılıyordu. "Bu ülkelerdeki cömert refah seviyesi ve boşanmaya yönelik liberal tutumların, boşanmanın çocukların uyumu üzerindeki olumsuzluklarına karşı bir tampon görevi göreceği varsayılmıştır." Bu varsayıma göre tam tersi sonuçlar gözlemlenmiştir: boşanmanın İskandinav ülkelerinde de çocuklar arasında olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğu artık belgelenmiştir (Breivik vd., 2006; Hurtig vd., 2005) ve etki büyüklükleri ABD'de elde edilenlere oldukça benzerdir (Amato, 2010; Statistics, 2019).

Zeratsion vd., (2014) Norveç'te yaptıkları çalışmada Batılı olmayan ergenler arasında Batılı ergenlere kıyasla daha yaygın duygusal ve davranışsal problemler olması Norveçli olmayan etnik gruplar için sonuçların daha ilişkisel olduğunu göstermiştir. Her kişinin bilgisi benzersizdir ve onu benzersiz deneyimleri yaratır. Benzer şekilde, her boşanmış kişi sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel koşullarına bağlı olarak benzersiz bir boşanma deneyimi yaşar (Kaushik ve Walsh, 2019).

Park ve Park (2020) Kore'de yaptıkları çalışmada 118.715 ortaokul ve lise öğrencisi (13-14 yaş aralığında) ile ebeveynlerin medeni durumlarına göre intihar ilişkisine bakılmış ve boşanmış ebeveynlere sahip ergenlerin ikinci evliliğini yapanların ergen çocuklarının, tek ve boşanmamış ebeveynlere sahip olanlara göre daha fazla intihara meyilli oldukları görülmüştür. Boşanma sonucu tek ebeveynli bir ailede büyüyen çocukların çekingen bir kişilik geliştirme olasılığının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, çocukların sağlıklı gelişimi için özellikle zararlıdır (Yan ve Tan, 2022). Ebeveyn-çocuk ilişkisinde, bir ebeveynin yeniden evlenmesinin çocukları üzerindeki etkisinin, boşanma veya ölümden daha büyük olduğu bulunmuştur (Lee vd., 2014).

Karataş (2019) Türkiye'de yaşları 10-18 yaş arasında olan 370 ebeveyn ve çocukla yaptıkları çalışmada boşanmış aile çocuklarının içe yönelim ve dışa yönelim problemleri ile ortak ebeveynlik arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu, içe yönelim problemleri ile cinsiyet arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki ve dışa yönelim problemleri ile yaş arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu gözlemlenmiştir. İçe yönelim problemleri üzerinde cinsiyetin, dışa yönelim problemleri üzerinde ise yaşın yordayıcı etkisi bulunmuştur. Ortak ebeveynliğin davranış problemleri üzerinde etkisi olmadığı gözlemlenmiştir.

İncelenen araştırmalarda farklı coğrafyalarda ebeveyni boşanmış ergenlerin duygusal ve davranışsal sonuçlarına bakıldığında; boşanma sonrası kişilerde oluşturduğu duygusal ve davranışsal problemlerin hemen hemen ortak olduğu gözlemlenmiştir. Ülkelerin refah seviyeleri ne düzeyde olursa olsun boşanma sonrası bireylerin sorunlara, olaylara fiziksel ve duygusal anlamda tepki verme tarzları yaygın olarak aynıdır. Burada esas olan hissedilen duygular ve yaşanan maddi manevi kayıplardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ergenlik döneminde ebeveyn boşanmasının duygusal ve davranışsal sonuçlar açısından incelenmesinin amaçlandığı bu sistematik derlemeye alınan tüm çalışmalar ebeveyn boşanması sonucu ergenlik döneminde meydana gelen birçok duygusal ve davranışsal sorunu içermektedir. Araştırma sonuçları ebeveyn boşanması sonucu ergenler de meydana gelen duygusal ve davranışsal problemlerin yaş ve cinsiyet ile doğrudan bağlantılı olduğunu, ülkelerin refah seviyesine bağlı olarak bir değişiklik göstermediği, ailelerin boşanma sonrası ekonomik durum arasında bağlantısının olup olmadığını incelemek için daha fazla yeni çalışmaya ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Belirlenen araştırmaların bulgularına baktığımızda boşanmanın ergenler üzerindeki olumsuz sonuçlarını daha çok yaş aralıklarında ve cinsiyet faktörü üzerinde görmekteyiz. Boşanmış ebeveyni olan ergenlerin duygusal ve davranışsal problemlerini sistematik olarak incelemek; boşanmanın olumsuz sonuçlarını minimum düzeyde tutmak için ilham vermesi açısından önemlidir.

Araştırmalar, ebeveyn boşanmasının, akademik zorluklar (Örn. Düşük notlar ve okulu bırakma), yıkıcı davranışlar (Örn. Olumsuz davranış ve madde kullanımı sorunları) ve depresif ruh hali dahil olmak üzere çocuk ve ergenlerde uyum sorunları açısından artan riskle ilişkili olduğunu

belgelenmiştir (Dohoon, 2015). Boşanmış ebeveyni olan ergenlerin sorunlarından dolayı madde kullanımını yaşanacağını bilmeleri önemlidir, ebeveynleri ile daha fazla zaman geçiren ergenlerin daha az sigara içtiği görülür (Kristjansson ve diğ., 2009). Ergenlik döneminde ergenlerde meydana gelen gelişimsel değişimleri anlamak için ebeveyn ergen arasındaki ilişkiyi anlamak önemlidir (Aksoy vd., 2008). Çocuklar boşanmanın getirdiği zorlukların üstesinden gelebilecek bilgi ve becerilerden yoksundurlar (Spreme, 2020). Boşanmada ebeveynler genelde kendilerine odaklanmakta ve bu nedenle çocuklarını koruyamamaktadırlar, çocukların sorunlarına cevap verecek yöntemler bulmaya çalışmamakta ve çoğu zaman sorumluluklarını ihmal etmektedirler (Spreme, 2020). Bu nedenle ergenleri anlamak, onların sorunlarını tanımlamak ve doğru noktada yardımcı olmak açısından yapılan ve yapılacak olan araştırmaların tamamı önemlidir.

Ebeveynlerin boşanma deneyimi çocukların duygusal istikrarını etkileyecektir. Özellikle ebeveynleri yeni boşanma kararı almışsa, boşanmanın başlangıcında, erkek çocukların kız çocuklara kıyasla kontrolden çıkma olasılığı daha yüksektir çünkü başkalarıyla tartışmaya, sınıf arkadaşlarıyla kavga etmeye ve hatta olumsuz duygularından kolayca etkilenmeye eğilimli oldukları literatürde oldukça fazla çalışmada yer almaktadır. İncelenen çalışmalara baktığımızda ebeveyn boşanması büyük duygusal dalgalanmalara neden olmuştur (Domato,2019). Ergenlerin ebeveynleri boşanmadan önce kolayca korkup üzülürken, boşanmadan sonra ebeveynlerinin boşanmasını kabullenmeleri zor olduğu için duygusallaşmaları daha olasıdır. Çocuklar ebeveynleri ile ilgili kolaylıkla olumsuz düşüncelere kapılmakta ve hatta ebeveynlerinin boşanmasının sebebinin kendileri olduğunu düşünerek kendilerini suçlamaktadırlar (Semerci, 2017: 281). Öyle ki çocuklar boşanma olayını onayladıklarını, kötü bir evliliği boşanmaya tercih ettiklerini de belirtmişlerdir (Özçelik, 2017: 171). Boşanmış ebeveyni olan çocukların ve gençlerin genellikle kişilerarası ilişkilerde güvenlik ve başkalarına güven duygusundan yoksun oldukları tespit edilmiştir (D'Onofrio ve Emery, 2019). Aynı zamanda, özellikle arkadaşlık ilişkilerinde kendilerini kolayca güvensiz hissetmektedirler ve her zaman arkadaşlarını kaybetmekten, başkalarıyla çatışmaya girmektende korkmaktadırlar (Schaan vd.,2019).

Uygulamaya ilişkin öneriler :

1.Ergenleri yaşama daha fazla dahil etmek açısından gelişim özelliklerine ve yaşanan problemlere karşı duyarlı olunmalı, dönemi etiketlemek yerine yapılmış çalışmaların sonuçları doğrultusunda; sorunlarını ve gelişimsel kaygılarını kolay atatabilecekleri ortamlar sunulmalıdır.

2.Problemlere çözüm önerileri sunarken bütüncül, tam iyilik halini göz önünde bulunduran yaklaşımlar geliştirilmelidir.

3.Profesyonellerden tam destek alabilmek için bu çalışmaların yapılması önemlidir.

4.Erken dönem boşanmanın olumsuz davranış sergileme açısından kritik olduğu, geç dönem boşanmalarda olumsuz duygu ve davranış problemlerinin daha az görüldüğü gözlemlenmiştir. Bu noktada boşanma süreçlerini iyileştirmeye çalışmak çocuklar açısından daha avantajlı görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Abalı,O.,(2012). Ergenlik Dönemi ve Ruhsal Yaklaşım. İstanbul: Adade Yayınları.
- Aksoy, A.B., Kahraman, Ö. G., ve Kılıç, Ş.,(2008). Ergenlerin Algıladıkları Ebeveyn İzleme ve Destek Davranışları, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(15), 1-14.
- Amato P.R., (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children, J Marriage Fam, 62, 1269–1287.
- Amato, P.R., ve Sobolewski, J.M. (2001). The Effects of Divorce and Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being, Am Sociol Rev, 66, 900–921.
- Amato, P.R, James, S., (2010). Divorce in Europe and the United States: Commonalities and Diferences Across Nations, Fam Sci, 1(1),2–13.
- Anderson, J., (2014). The impact of family structure on the health of children: Effects of divorce, The Linacre quarterly, 81(4), 378–387.
<https://doi.org/10.1179/0024363914Z.000000000087>
- Azzi, V., Iskandar K., Obeid S., Hallit S., (2022). Parental Divorce and Smoking Dependence in Lebanese Adolescents: the Mediating Effect of Mental Health Problems, BMC Pediatr 4, 22(1),471. DOI: 10.1186/s12887-022-03523-8. PMID: 35922838; PMCID: PMC9351249.
- Bee, H., ve Boyd, D., (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bomysoad, R., N., ve Francis, L., A., (2020). Adverse Childhood Experiences and Mental Health Conditions Among Adolescents, The Journal of adolescent health : Official Publication of the Society for Adolescent Medicine, 67(6), 868–870.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.04.013>
- Breivik, K., ve Olweus, D., (2006). Children of Divorce in a Scandinavian Welfare State: Are they Less Affected than US Children, Scand J Psychol, 47, 61–74.
- Can, Y., ve Aksu, N., B., (2016). Boşanma Süresinde ve Sonrasında Kadın, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15(58). <https://doi.org/10.17755/esosder.258824>
- Casey, B., J., Duhoux, S., ve Malter Cohen, M., (2010). Adolescence: What Do Transmission, Transition and Translation Have to do With it? Neuron, 67(5), 749–760.
<https://doi.org/10.1016/j.neuron.2010.08.033>
- Crocetti, E., (2016). Systematic Reviews With Meta-Analysis: Why, When, and How? Emerging Adulthood, 4(1), 3-18. <https://doi.org/10.1177/2167696815617076>
- Damota, M., D., (2019). The Effect of Divorce on Families' Life. Journal of Culture, Society and Development.
- Doolittle, D., B., ve Deutsch, R., (1999). Children and high-conflict divorce: Theory, Research and intervention. The Scientific Basis of Child Custody Decisions, 68, 425-440.
- D'Onofrio, B., ve Emery, R., (2019). Parental Divorce or Separation and Children's Mental Health, World psychiatry : Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA), 18(1), 100–101.
<https://doi.org/10.1002/wps.20590>
- Habibi, M., Hosseini, F., Darharaj, M., Moghadamzadeh, A., Radfar, F., ve Ghaffari, Y., (2018). Attachment Style, Perceived Loneliness and Psychological Well-Being in Smoking and Non-Smoking University Students, The Journal of Psychology, 152(4), 226–236.
<https://doi.org/10.1080/00223980.2018.1446894>

- Hu, G., J., (2018). Explore the education of children from divorced families, *Journal of Family Psychology*, 2(8), 799-899.
- Hurtig, T., Taanila, A., Hurtig, T., Taanila, A., Ebeling, H., Miettunen, J., ve Moilanen, I., (2005). Attention and behavioural problems of Finnish adolescents may be related to the family environment. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14(8), 471-478. <https://doi.org/10.1007/s00787-005-0492-5>
- Huurre, T., Junkkari, H., ve Aro, H., (2006). Long-term Psychosocial Effects of Parental Divorce: a Follow-up Study From Adolescence to Adulthood, *European archives of psychiatry and clinical neuroscience*, 256(4), 256-263. <https://doi.org/10.1007/s00406-006-0641-y>
- Jabbour, N., Abi Rached, V., Haddad, C., Salameh, P., Sacre, H., Hallit, R., Soufia, M., Obeid, S., ve Hallit, S., (2020). Association Between Parental Separation and Addictions in Adolescents: Results of a National Lebanese Study, *BMC public health*, 20(1), 965. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-09108-3>
- Karaçam, Z., (2013). Sistematik Derleme Metodolojisi: Sistematik Derleme Hazırlamak İçin Bir Rehber, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Karataş, E., (2019). Boşanmış Aile Çocuklarındaki Uyum Problemleri: Ortak Ebeveynlik Açısından Bir İnceleme, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karhina, K., Bøe, T., Hysing, M., ve Nilsen, S. A., (2023). Parental Separation Negative Life Events and Mental Health Problems in Adolescence, *BMC Public Health*, 23(1), 2364. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-17307-x>
- Kaushik, V., ve Walsh, C., A., (2019). Pragmatism as a Research Paradigm and Its Implications for Social Work Research, *Social Sciences*, 8, 1-17. <https://doi.org/10.3390/socsci8090255>
- Kelly, J., B., ve Emery, R., E., (2003). Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives, *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 52(4), 352-362. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x>
- Kelly, J., B., (2007). Children's Living Arrangements Following Separation and Divorce: Insights From Empirical and Clinical Research, *Family Process*, 46(1), 35-52. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00190.x>
- Kirby, J., B., (2002). The Influence of Parental Separation on Smoking Initiation in Adolescents, *Journal of Health and Social Behavior*, 43(1), 56-71.
- Kristjansson, A., L., Mann, M., J., Sigfusson, J., Thorisdottir, I., E., Allegrante, J., P., ve Sigfusdottir, I., D., (2020). Implementing the Icelandic Model for Preventing Adolescent Substance Use, *Health Promotion Practice*, 21(1), 70-79. <https://doi.org/10.1177/1524839919849033>
- Lampel, Anitika, K., (1986). "Post Divorce Therapy With Highly Conflicted Families "The independent Practitioner ,Vol.6,No.3.
- Laumann-Billings, L., ve Emery, R., E., (2000). Distress Among Young Adults From Divorced Families, *Journal of family psychology : JFP : journal of the Division of family psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, 14(4), 671-687. <https://doi.org/10.1037//0893-3200.14.4.671>
- Lee, D., ve McLanahan, S., (2015). Family Structure Transitions and Child Development: Instability, Selection, and Population Heterogeneity, *American sociological review*, 80(4), 738-763. <https://doi.org/10.1177/0003122415592129>

- Lee, D., Namkoong, K., Lee, J., ve Jung, Y., (2018). Preliminary Evidence of Altered Gray Matter Volume in Subjects With İnternet Gaming Disorder: Associations With History of Childhood Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder Symptoms, *Brain Imaging and Behavior*, 13, 660 - 668.
- Lewis, J., ve Sammons, W., A., (2001). Helping children survive divorce, *Contemporary pediatrics*, 18(3), 103-114.
- Liu, H., (2022). The İnfluence of Parental Divorce on Depression Symptoms in Adolescence and Early Adulthood: A Systematic Review and Meta-Analysis, *International Conference on Public Art and Human Development (ICPAHD 2021)*, 477-485, Atlantis Press.
- Mortelmans, D., (2020). Economic Consequences of Divorce: A Review. 10.1007/978-3-030-44575-1_2.
- Nilsen, S., A., Breivik, K., Wold, B., ve Bøe, T., (2018). Divorce and Family Structure in Norway: Associations With Adolescent Mental Health, *Journal of Divorce ve Remarriage*, 59(3), 175-194. doi: 10.1080/10502556.2017.1402655
- Nilsen, S.,A., Hysing, M., Breivik,K., Heradstveit, O., Sunde, E.V., Stormark, K.M., ve Bøe, T., (2019). Complex Families and Health Complaints Among Adolescents: A Population-Based Cross-Sectional Study, *Scandinavian Journal of Public Health*,1-10. doi: 10.1177/140349481989390
- Nilsen, S., A., Breivik, K., Wold, B., Askeland, K., G., Sivertsen, B., Hysing, M., ve Bøe, T., (2020). Divorce and Adolescent Academic Achievement: Heterogeneity in the Associations by Parental Education, *Plosone*, 15(3), e0229183.doi:10.1371/journal.pone.0229183
- Nilsen, S., A., Bergström, M., Sivertsen, B., Stormark, K., M., ve Hysing, M., (2022). Sleep in Adolescence: Considering Family Structure and Family Complexity, *Journal of Marriage and Family*.
- Obeid, S., Al Karaki, G., Haddad, C., Sacre, H., Soufia, M., Hallit, R., Salameh, P., ve Hallit, S., (2021). Association Between Parental Divorce and Mental Health Outcomes Among Lebanese Adolescents: Results of a National Study, *BMC Pediatrics*, 21(1), 455. <https://doi.org/10.1186/s12887-021-02926-3>
- Olofsson, E., (2019). Children of Divorce: Long-Term Psychological Effects and Neurological Consequences.
- Öngören, S., (2017). Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* (13), 73-87.
- Özçelik, Ö., A., D., (2017). Ruh Sağlığı, Özel Durumlarda Çocuk Ruh Sağlığı, "Her yönüyle okul öncesi eğitim". Ankara: Hedef Yayınları.
- Park, Y., S., ve Park, E., C., (2020). Association Between Parental Marital Status and Types of Suicidal Behavior Among Korean Adolescents: A Cross-sectional Study, *Journal of preventive medicine and public health = Yebang Uihakhoe chi*, 53(6), 419-428. <https://doi.org/10.3961/jpmp.20.004>
- Perales, F., Johnson, S., E., Baxter, J., Lawrence, D., ve Zubrick, S., R., (2017). Family Structure and Childhood Mental Disorders: New Findings From Australia, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52(4), 423-433. <https://doi.org/10.1007/s00127-016-1328-y>
- Roizblatt, S., A., Leiva, F, V., M., ve Maida, S., A., M., (2018). Separación o divorcio de los padres. Consecuencias en los hijos y recomendaciones a los padres y pediatras [Parents separation or divorce, Potential effects on children and recommendations to parents and pediatricians],

Revista chilena de pediatria, 89(2), 166–172. <https://doi.org/10.4067/S0370-41062018000200166>

Santrock, J., W., (2021). Yaşam Boyu Gelişim, Gelişim Psikolojisi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Schaan, V. K., Schulz, A., Schächinger, H., ve Vögele, C., (2019). Parental divorce is associated with an increased risk to develop mental disorders in women. *Journal of affective disorders*, 257, 91–99. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.06.071>

Semerci, B., (2016). Artık Büyüdüm Ergen Ruh Sağlığı. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Semerci, B., (2017). Birlikte Büyüyelim Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Smith-Trawick, J., (2014). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim, Çev. Berrin A., Ankara: Nobel Yayıncılık.

Spremo, M., (2020). Children and Divorce, *Psychiatria Danubina*, 32(3), 353–359.

Steinbach, A., (2019). Children's and Parents' Well-Being in Joint Physical Custody: A Literature Review, *Family Process*, 58(2), 353–369. <https://doi.org/10.1111/famp.12372>

Tarhan, N., (2017). Aile Okulu ve Evlilik. İstanbul: Timaş Yayıncılık.

Tarhan, N., (2019). Sen Ben ve Çocuklarımız. İstanbul: Timaş Yayıncılık.

Tebeka, S., Hoertel, N., ve Dubertret C., ve Le S.Y., (2016). Parental Divorce or Death During Childhood and Adolescence and Its Association With Mental Health, *The Journal of nervous and Mental Disease*, 204. 10.1097/NMD.0000000000000549.

Tran, B., T., Nguyen, M., T., Nguyen, M., T., Nguyen, T., G., Duc, V., N., H., ve Tran, T., T., M., (2023). Mental Health and Its Determinants Among Adolescents Living in Families With Separated or Divorced Parents in an Urban Area of Vietnam, *Osong public health and research perspectives*, 14(4), 300–311. <https://doi.org/10.24171/j.phrp.2023.0110>

Tullius, J., M., De, K., M., L., Almansa, J., ve Reijneveld, S., A., (2021). Adolescents' Mental Health Problems Increase After Parental Divorce not Before and Persist Until Adulthood: A Longitudinal Trails Study, *European Child ve Adolescent Psychiatry*, 31(6), 969-978.

TUİK (2022). Evlilik ve Boşanma İstatistikleri, Haber Bülteni, 45568. Retrieved from: data.tuik.gov.tr

Türkarlan, D., N., (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 11(11), 99-108. <https://doi.org/10.21560/spcd.50096>

Vezzetti, V., C., (2016). New Approaches to Divorce With Children: A Problem of Public Health. *Health Psychology Open*, 3(2), 2055102916678105. <https://doi.org/10.1177/2055102916678105>

Walper, S., Thönissen, C., ve Alt, P., (2015). Effects of Family Structure and the Experience of Parental Separation: A Study on Adolescents' Well-Being, *Comparative Population Studies*, 40(3). <https://doi.org/10.12765/CPoS-2015-12>

Yan, Y., ve Tan, J., (2022). Research Progress on the Impact of Parental Divorce on Children's Mental Health, *Women's and children's Health Guide*, 1(4), 243-250.

Zeratsion, H., Bjertness, C., B., Lien, L., Haavet, O., R., Dalsklev, M., Halvorsen, J., A., Bjertness, E., ve Claussen, B., (2014). Does Parental Divorce Increase Risk Behaviors among 15/16 and 18/19

Year-old Adolescents? A Study from Oslo, Norway, Clinical practice and epidemiology in mental health : CP & EMH, 10, 29–66. <https://doi.org/10.2174/1745017901410010059>

Zhang, C., Chen, Y., X., ve Zheng, Q., (2020).The Trend, İnfluencing Factors and Countermeasures of Divorce Rate in China, Journal of Xihua University-Philosophy and Social Sciences, 16(2), 221-229.

Zhao, H., (2021). The Effect of Parental Relationship on Children Psychological Growth. The 6th International Conference on Modern Management and Education Technology, Atlantis Press, 399-402.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****A SYSTEMATIC EXAMINATION OF EMOTIONAL AND BEHAVIORAL PROBLEMS OF ADOLESCENTS WITH DIVORCED PARENTS**

Introduction and Research Purpose: Parental divorce usually occurs as a result of the alienation, differentiation and unforgivable behavior of the parents. For couples who have reached the point of separation, living in the same house is no longer a very pleasant situation, but sometimes this situation may have to continue for a long time because children from family members are highly affected by these separations. Divorce is one of the most stressful situations in human life. For the child or children who will continue to live with a single parent after divorce, life carries a number of material and moral difficulties. The fact that parents turn their lives in different directions and at the same time have to continue parenting a child together will cause them to lead a contradictory life at this point. This study aims to systematically examine the emotional and behavioral problems of adolescents whose parents are divorced.

Literature Review: Adolescents whose parents are divorced may commonly encounter many emotional and behavioural problems. Research has shown that parental divorce has a negative impact on children's psychological, physical and social problems (Tullius et al., 2021). Liu (2022) argues that parental divorce is a bad childhood experience and will have a negative impact on children's mental health. According to Olofsson (2019), the general well-being of children from divorced families is lower than those from loving families; they experience more symptoms of anxiety and depression, have lower self-esteem and are more stressed. Parental conflict and divorce will also lead to the risk of mental illness, which hinders the healthy development of children (Zhao, 2021).

Methodology and Finding: For this purpose, 16 studies conducted in Turkey and abroad were analyzed. In these studies, internalizing (anxiety, depression, anxiety, etc.) and externalizing problems (alcohol and substance use, etc.) of adolescents were examined. The effects of divorce on adolescents were examined by considering gender, joint custody, adolescents living in different geographies, early and late divorce and socio-economic status after divorce. In the study, it was observed that the emotional and behavioral problems experienced by adolescents after divorce were overcome with milder conditions in the case of late divorce and joint custody, and that girls and boys were affected differently by the consequences of divorce according to their gender characteristics. All studies included in this systematic review, which aimed to examine parental divorce in adolescence in terms of emotional and behavioral outcomes, include many emotional and behavioral problems that occur in adolescence as a result of parental divorce.

Conclusions and Recommendation:

The results of the research show that the emotional and behavioral problems that occur in adolescents as a result of parental divorce are directly related to age and gender, that there is no change depending on the welfare level of the countries, and that more new studies are needed to examine whether there is a connection between the economic situation of families after divorce. When we look at the findings of the identified studies, we see the negative consequences of divorce on adolescents mostly in age ranges and on the gender factor. It is important to systematically examine the emotional and behavioral problems of adolescents with divorced parents in order to inspire parents, educators and professionals to prevent the negative consequences of divorce. It is important to examine the results of studies conducted to minimize the emotional and behavioral problems of adolescents after divorce under a single title in order to understand adolescents and make sense of the problems. In order to include adolescents more in life, they should be sensitive to their developmental characteristics and the problems they experience, and instead of labeling the period, environments where they can easily overcome their problems and developmental concerns should be offered in line with the results of the studies conducted. Approaches that take into account holistic, complete well-being should be developed while offering solutions to problems. It is important to carry out these studies in order to receive full support from professionals. It has been observed that early divorce is critical in terms of exhibiting negative behavior, while negative emotions and behavioral problems are less common in late divorces. At this point, trying to improve divorce processes seems to be more advantageous for children.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Tuba BAŞAR			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Boşanmış Ebeveyni Olan Ergenlerin Duygusal Ve Davranışsal Problemlerinin Sistematiik Olarak İncelenmesi			
Tarih <i>Date</i>	29/07/2024			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Tuba BAŞAR	%100	-	Sevda Cebirlioğlu ve İslim Eroğlu'na Teşekkürlerimi Sunuyorum.